

KOČLJIVO RAVNOVESJE 1990

Anton PERŠAK

Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, SI-1000 Ljubljana Nazorjeva 3
e-mail: tone.persak@siol.net

IZVLEČEK

V pisanju o osamosvojitvi Slovenije in o dogodkih, ki so pripeljali do osamosvojitve, se pogosto pojavljajo tudi ocene ali vsaj ugibanja, kaj je bilo ključno za to, da je do osamosvojitve sploh prišlo, oziroma kateri dogodki so bili prelomnega pomena in v katerem času so se zgodili. To še posebej velja za prispevke, ki niso izključno strokovnega značaja, temveč so napisani tudi iz političnih razlogov. Vse to je delno povezano s prizadevanji političnih strank ali celo posameznih politikov pa tudi s prizadevanji posameznih skupin s področja civilne družbe, ki si želijo bolj ali manj odkrito prilastiti pomembne ali celo najpomembnejše zasluge za osamosvojitve Slovenije. V zvezi s tem želim opozoriti na politično dogajanje v letu 1990, ki v glavnem, razen plebiscita seveda, ostaja v dokajšnji meri nekakšna siva cona v procesu osamosvajanja.

Ključne besede: slovenska politika, politične stranke, Demos, volitve, 1990, osamosvojitve Slovenije

UN EQUILIBRIO DELICATO 1990

SINTESI

Nello scrivere sull'indipendenza della Slovenia e sugli avvenimenti che hanno portato all'indipendenza, molto spesso ci si imbatte anche su valutazioni del contesto storico e si riflette su punti e avvenimenti cruciali che hanno portato all'indipendenza. Questo vale soprattutto per quei contributi che non essendo di carattere puramente professionale vengono scritti anche per ragioni politiche. Tutto questo è in parte legato alle ambizioni dei partiti politici o perfino di singoli politici, come pure alle ambizioni di gruppi distinti delle sfere civili che più o meno apertamente vogliono arrogarsi meriti importati o addirittura fondamentali per l'indipendenza della Slovenia. In relazione a ciò, vorrei volgere l'attenzione sull'avvenimento po-

litico dell'anno 1990 che in genere resta, naturalmente, eccetto il plebiscito, in misura considerevole una grande zona grigia nel processo dell'indipendenza.

Parole chiave: politica slovena, partiti politici, Demos, elezioni, 1990, indipendenza della Slovenia

V pisanju o osamosvojitvi in dogodkih pred osamosvojitvijo Slovenije se pogosto pojavljajo ocene ali vsaj ugibanja, kaj je bilo ključnega pomena, da je do osamosvojitve sploh prišlo, oziroma kateri dogodki so bili prelomni in kdaj so se zgodili. To velja zlasti za prispevke, ki niso predvsem strokovnega značaja, temveč so napisani tudi iz političnih razlogov, in so torej motivirani s težnjami političnih strank, posameznih politikov ali tudi posameznih skupin civilne družbe, ki si skušajo bolj ali manj odkrito prilastiti najpomembnejše zasluge za osamosvojitvev. V zvezi s tem želim opozoriti na zelo pomembno značilnost političnega dogajanja v letu 1990, ki, razen plebiscita, ostaja bolj ali manj nekakšna siva lisa v opisih procesa osamosvajanja. Večino ocen tega leta je mogoče strniti v opis, da je bil čas od spomladanskih volitev, na katerih je presenetljivo prepričljivo, po drugi strani pa tudi neprepričljivo (ker v zboru združenega dela republiške skupščine ni imela večine) zmagala koalicija Demos, do plebiscita čas neke vrste zastoja ali celo praznega teka vse do odločitve za plebiscit. Takšne trditve se mi zdijo vprašljive in neobjektivne, kajti to pravzaprav kratko obdobje je bilo v resnici zelo pomembno obdobje neke vrste zorenja slovenske demokracije, nujno za to, da je bilo sploh mogoče izpeljati konkretna dejanja, potrebna za dejansko osamosvojitvev. Za ta dejanja je bilo treba doseči izredno visoko soglasje vsega ljudstva, ki ga volitve vedno vržejo iz tira in razcepijo, še zlasti volitve, kakršne so bile aprila 1990 v Sloveniji. Seveda pa je bilo treba tudi v politični strukturi doseči pripravljenost na dialog in vsaj kolikor toliko zgledno sodelovanje. To opozorilo se mi zdi potrebno, ker lahko drugače celo res prevlada prepričanje o zastoji v procesu osamosvajanja, ki po moji oceni ni utemeljeno.

V letu 1990 je slovenska politika, kljub navideznim zdrsom s "prave poti" in domnevnim napakam, kljub nezaupanju med političnimi strankami in ob mnogih zapletih in prepirih v celoti vendarle izpričala visoko in postopoma vse višjo raven sposobnosti za iskanje koristnih kompromisov in za dialog oziroma za zelo težavno iskanje ravnovesja med posamičnimi in skupnimi interesi. Ta sposobnost, brez katere najbrž tudi visokega soglasja ljudstva ne bi bilo mogoče doseči, je bila ključnega pomena za uspešno izvedbo vseh postopkov od priprave in sprejemanja potrebnih aktov do priprave plebiscita in predvsem za njegov uspeh.

Ko to trdim, izhajam iz prepričanja, da je v zgodovini zelo malo primerov, ko se nekaj res epohalnega zgodi nenadoma in tako rekoč iz nič, četudi se zdi to epohalno

še tako prelomno in nepričakovano. In tudi slovensko osamosvajanje si razlagam kot proces, ki se je v resnici začel že veliko prej kot leta 1991 ali tudi leta 1987, ko je izšla znana 57. številka Nove revije, pa nikakor ne želim zmanjševati pomena tega dogodka, in seveda tudi prej kot leta 1974, ko je bila sprejeta zadnja zvezna ustava SFRJ, v katero so bile vpisane določbe, ki so naposled omogočale tudi nekatere predhodne postopke, potrebne za sprejem odločitev za samostojnost. Proces je torej trajal zelo dolgo in ga nikakor ni mogoče zožiti na dva ali tri na videz ključne dogodke ali pripisati vseh zaslug dvema ali trem ljudem, naj se ti zdijo še tako ključni. Po drugi strani pa je res, da bi vse tisto, kar se je dogajalo pred letom 1990, ne pomagalo kaj dosti, če bi bile v tem letu, ko so tudi zunanje okoliščine postajale vse ugodnejše, politične razmere v Sloveniji drugačne, bolj zaostrene, ali če bi se volitve iztekle drugače, kot so se, oziroma če bi tudi nekateri posamezniki v letih 1990 in 1991 mislili in ravnali drugače, kot so. Nenehno in včasih tudi mučno prizadevanje za ohranitev krhkega ravnovesja v slovenski politiki od volitev do plebiscita je bilo potemtakem enako pomembno kot katerakoli druga etapa na poti do samostojnosti.

V leto 1990 je slovenska politika vstopila razdeljena na dve zelo neenakopravni skupini, četudi je treba priznati, da je vladajoča elita pravzaprav dokaj strpno privolila v dialog in sodelovanje z novimi političnimi zvezami in skupinami pritiska, raznimi društvi in organizacijami drugih vrst, ki so si prizadevale za preureditev političnega sistema in uvedbo demokracije po eni ter za radikalno spremembo položaja Slovenije glede na jugoslovanski okvir po drugi strani. Pri tem nalašč še ne uporabljam običajnih pojmov, kot sta pozicija in opozicija, saj do volitev 1990 o tovrstnih položajih pravzaprav še ni bilo mogoče govoriti. Na eni strani je bila, kot rečeno, vladajoča elita, postavljena na svoj položaj oblasti tako rekoč po sili zakona, na drugi strani pa že omenjeni konglomerat vseh mogočih skupin z najrazličnejšimi cilji, od katerih mnogi v bistvu niti niso bili politični v običajnem pomenu besede. Res je namreč, da je republiška ustava po amandmajih, sprejetih 27. septembra 1989, že dovoljevala politično združevanje, vendar v celoti gledano zakonodaja še ni omogočala političnih strank. Hkrati je bila še vedno uzakonjena posebna oziroma vodilna vloga ZK in spremljevalnih političnih organizacij, t. i. DPO. Po drugi strani pa smo predstavniki novih političnih zvez in gibanj in predstavniki nekaterih organizacij civilne družbe dokaj enakopravno sodelovali pri pripravi zakonodaje o volitvah in naposled celo ob pomoči dela vladajoče elite (zlasti ZSMS) izsilili uvedbo proporcionalnega volilnega sistema za volitve v družbenopolitične zbornice republiške in drugih skupščin, kar se je izkazalo kot eden ključnih dosežkov z vidika nadaljnjih dogodkov. Menim, da bi bil izid volitev, če bi "delegate" v družbenopolitični zbor volili po večinskem volilnem sistemu, precej drugačen in potem bi tudi vsi nadaljnji dogodki in že same volitve precej drugače potekali. V takšnem primeru bi se morala koalicija Demos pred volitvami tesneje povezati in se odločiti za skupne kandidate.

To bi spodbudilo zlitje v eno stranko (model HDZ) ali pa povzročilo še zgodnejši razpad koalicije in tako ogrozilo prizadevanje za skupne cilje.

V prvih mesecih leta 1990, torej v času pred volitvami, je politično življenje v Sloveniji potekalo na več vzporednih ravneh in na vseh ravneh je bilo treba ves čas vzdrževati še znosno ravnovesje med zelo različnimi silami, saj bi se zelo hitro lahko vneli spori, ki bi ogrozili postopni prehod v demokratični sistem, prisilili tedaj vladajočo elito, da se znova obrne k Beogradu, ali pa onesposobili združbo znotraj koalicije Demos za kolikor toliko usklajeno in politično učinkovito nadaljnje delovanje. Iskanje takšnega ravnovesja je bilo potrebno znotraj Demosa, kajti tudi med novimi političnimi zvezami v njem in celo znotraj posameznih članic so bila zelo različna mnenja, denimo tudi o tem, ali naj v pogajanjih o volilni zakonodaji zahtevamo večinski sistem volitev v družbenopolitične zборе, ki ga je zagovarjala tudi bivša ZKS, ali proporcionalnega. In treba je bilo vložiti precej energije in strpnega prepričevanja tudi znotraj koalicije Demos, da smo pogajalci z drugo stranjo lahko vztrajali pri zahtevi po proporcionalnem volilnem sistemu za DPZ. Po drugi strani so bila pričakovanja v zvezi z izidi bližajočih se volitev (aprila 1990) v Demosu zelo različna in zlasti tisti, ki morda niso pričakovali zmage Demosa, so ocenjevali, da je treba čim bolj zaostriiti odnos do vladajoče elite in izsiliti nepremostljiv politični razcep v Sloveniji, hkrati pa ponuditi volivcem čim bolj radikalen volilni program, na primer napoved, da bo referendum o odcepitvi Slovenije od Jugoslavije razpisan tako rekoč takoj po volitvah, da bo volitvam sledil obračun z nosilci starega režima ipd. Nekoliko bolj previdni, a tudi zelo razboriti zagovorniki čimprejšnje osamosvojitve so napovedovali, da bo Demos, če zmaga na volitvah, nemudoma zahteval sprejetje predloga nove slovenske ustave, ki naj bi ga pripravili in volivcem predstavili še pred volitvami kot že izdelan dokument, ki bi v bistvu pomenil tudi dejanje odcepitve od Jugoslavije. Vse to je precej oteževalo pogajanja z vladajočo elito, ki je zahtevala, da se pogajamo o vsem, in ne le o tistem, o čemer se je želel pogajati Demos. O vsem tem se je bilo treba ves čas pogovarjati z vladajočo elito in vrsta predstavnikov strank koalicije Demos je jeseni 1989 in vse do volitev aprila 1990 vsak dan sedela na najrazličnejših usklajevalnih sestankih v zgradbi skupščine ali v prostorih SZDL, na sejah ustavne komisije, na sejah delovne skupine za volilno zakonodajo in sejah posvetovalnih teles SZDL itd. To je bila skupina s težko nalogo, saj je morala po eni strani zagovarjati in poskušati uveljaviti nemalokrat nestrpne zahteve Demosa, po drugi strani pa vsak dan znova zagovarjati dogovore z vladajočo elito v Demosu. Treba je bilo torej loviti ravnovesje na več ravneh. Po drugi strani pa je potekalo in bilo potrebno tudi usklajevanje različnih struj vladajoče elite. Kot vemo, je tedanja ZSMS zelo dobro sodelovala z novimi političnimi zvezami, od katerih so nekatere celo nastale pod njenim patronatom. Vsekakor je ZSMS v letih pred osamosvojitvijo oziroma do volitev leta 1990 izpričala na prvi pogled presenetljivo pripravljenost za sodelovanje z novimi političnimi silami in zelo močno rivalstvo ZKS-SDP in SZDL.

Sam menim, da je šlo pri tem tudi za neke vrste generacijski spopad znotraj vladajoče elite, ki bi v drugačnih razmerah najbrž potekal drugače, kot je. Je pa ta generacijski spopad ZSMS omogočil nekakšno kolaboracijo z novimi političnimi silami, vsaj z vidika ZKS-SDP, in zelo spretno osvajanje političnega prostora, kar se je potrdilo tudi z volitvami l. 1990 in še bolj z vsemi nadaljnjimi volitvami do leta 2000. Tudi SZDL si je precej časa prizadevala ostati okvir in nekakšna matica novih sil. Skratka, politični položaj je bil izjemno zapleten in to velja tudi še za čas po volitvah v aprilu.

Izid aprilskih volitev v skupščino RS je, kljub uspehu koalicije Demosa, celo do neke mere ogrozil načrte o osamosvojitvi, ki so bili nosilna točka volilnega programa te po evropskih kriterijih nekoliko nenavadne koalicije, v katero so se združile (nove) politične zveze, ki so vsaj s svojimi imeni "zasedle" ves politični prostor od levece do desnice. Ogroženost načrtov pa niti ni bila toliko posledica tega, da zlasti nekdanja ZKS in najbrž tudi ZSMS še nista soglašala s programom osamosvojitve ali vsaj še nista uvideli nujnosti osamosvojitve. Izhajala je predvsem iz nestrpnosti med obema političnima blokoma (Demosom na eni in blokom strank, ki so se razvile iz nekdanjih DPO, na drugi strani), ki se je po volitvah stopnjevala. Ta bi lahko onemogočila dialog o osamosvojitvi, ker bi se oba bloka preprosto vkopala vsak za svojimi okopi, tako da ne bi bilo mogoče doseči sodelovanja, ki je bilo za uspešno izpeljavo programa osamosvojitve nujno. Če bi namreč Demos imel večino tudi v zboru združenega dela, bi morda v skupščini na hitro sprejel radikalne odločitve, ki so jih zahtevali posamezni člani ali stranke in je o njih koalicija pogosto razpravljala (lustracija, prepoved kakršnihkoli lastninskih transformacij gospodarskih organizacij, razglasitev neodvisnosti, deklaracija o spravi oziroma obsodbi prejšnjega režima ipd.). Takšne odločitve bi tako razklale slovensko politično srenjo, da tudi ob tako pomembni temi, kot je bila osamosvojitve, ne bi bilo več mogoče vzpostaviti dialoga in se dokopati do pozitivnih in razumnih odločitev. Ta, na prvi pogled vsaj za Demos nemogoč položaj, ko je v dveh zborih skupščine imel večino Demos, v enem pa stranke naslednice bivših DPO, je potemtakem nekoliko paradoksalno pomenil celo srečno okoliščino, ki je politične stranke in njihove veljake prisilila k sodelovanju in dialogu. Ves čas si je bilo treba na obeh straneh prizadevati za doseganje ravnotežja in v bistvu sodelovati, se odpovedovati enostranskim težnjam in nepremišljenim predlogom ter sprejemati kompromise. A prav to je omogočalo, da se je načrt osamosvojitve vendarle razvijal v pravo smer in da je bila naposled odločitev o osamosvojitvi sprejeta z izrednim soglasjem državljanov.

Takšno razmerje sil ter različno odzivanje strank v Demosu in posameznih njegovih voditeljev na ta zagatni položaj sta povzročila, da sta se v njem kmalu pojavili dve nasprotujoči si težnji. Po eni strani težnja po poenotenju v čvrstejšo koalicijo ob bolj ali manj konservativnem (krščanskodemokratskem) programu in po drugi strani rahljanje vezi. Vse bolj opazno je bilo razhajanje med konservativnim blokom, ki se je precej navezal tudi na izročilo domobranstva in cerkev, in bolj liberalnim, inte-

lektualno močnejšim, čeprav številčno šibkejšim krilom (pretežni del SDZ, del Zelenih in posamezniki v drugih strankah). Vzdrževanje ravnovesja med Demosom in opozicijo je tako vse bolj načenjalo ravnovesje v Demosu. Vse težje je bilo ohranjati dialog in sodelovanje med različno usmerjenimi tokovi in si prizadevati, da ne bi bila zaradi ideoloških prepričanj pozabljena ključna cilja novih političnih sil: osamosvojitve Slovenije in učvrstitve ter dejanska pravna utemeljitev komaj spočete demokracije.

Prva težka preizkušnja je sledila takoj po volitvah. To so bile volitve organov skupščine, ki je zlasti po zaslugi dr. Bučarja ob tem preizkusu in tudi pozneje delovala skladno z veljavnim, delno prilagojenim poslovníkom, podedovanim iz prejšnjega, tako drugačnega časa pred aprilskimi volitvami. V SDZ smo tedaj sklenili predlagati Demosu premislek o tem, da bi v prizadevanju za narodno soglasje ponudili sodelovanje tudi drugi strani, socialistom, ZSMS in nekdanjim komunistom. Vendar zamisel ni bila sprejeta. Najtežje je bilo že v tem času pravzaprav vzdrževati ravnovesje v Demosu, v katerem je bilo takoj po volitvah in celo že pred njimi mogoče slutiti že omenjene težnje po prevladi konservativne usmeritve, pri čemer se je ta težnja pojavljala tudi znotraj posameznih strank; med drugim v SDZ kot trenje med izrazito krščansko-demokratsko in v rehabilitacijo domobranstva usmerjeno frakcijo in, denimo, liberalno ali celo liberalnodemokratsko frakcijo. Pogajanja o porazdelitvi funkcij v novi skupščini pa so pomenila že pravi spopad med Demosom in nekdanjimi DPO oziroma med strankami "slovenske pomladi" in "strankami kontinuitete", če lahko uporabim pozneje izumljene oznake. Dogovor kajpak ni mogel biti dosežen. Po eni strani zato, ker je prevladala trša linija z zahtevo, da mora Demos prevzeti vse funkcije, ker je pač zmagal in ker hoče uresničiti svoj program, vendar tudi zato, ker je ZSMS postavila preveč nerealne zahteve celo glede na to, da je bila sicer v DPZ skupščine RS res najštevilnejše zastopana posamična stranka. Ker smo bili tako rekoč sočasno priča še znanemu posegu JLA, ki je začela razoroževati slovensko teritorialno obrambo, in sporu med novo Demosovo "vlado" in "starimi silami", ki niso pravočasno opozorile na početje JLA, se je mesec dni po volitvah zdelo, kot da je Slovenija politično razklana in da bo sodelovanje, potrebno za izvedbo ključnega načrta Demosa oziroma njegove glavne predvolilne obljube, praktično nemogoče doseči. K zaostitvi so svoje dodala tudi javna občila, zlasti nacionalna televizija z znano stavko zaradi napadov in kritik, ki so jih bili novinarji deležni v skupščinski razpravi Janeza Janše in članov Slovenske kmečke zveze (kasneje SLS) iz Prekmurja. Takoj po volitvah torej ravnovesja ni bilo in tudi dialog je bil neprimerno težji kot pred volitvami.

Sledila so pogajanja o novi ustavi, ki so tudi kmalu zašla v slepo ali vsaj zelo dolgo ulico skoraj brezplodnih pogajanj o povsem drugih in za marsikoga v Demosu celo manj pomembnih ustavnih temah: scenarij o osamosvojitvi z razglasitvijo nove slovenske ustave pa je bil iz tedna v teden bolj neuresničljiv. To je začelo spodbujati

nelagodje izneverjenih pričakovanj tudi pri volivcih, ki so na volitvah podprli Demos. Treba je bilo nekaj storiti, vendar nekaj, kar ne bi šlo čez rob in pravzaprav ogrozilo prizadevanj za osamosvojitve, za katero Slovenija tedaj še nikakor ni bila pripravljena. Pojavil se je predlog Grosovih Liberalcev, naj skupščina sprejme deklaracijo o neodvisnosti, razglasi odcepitev in se tako odpove scenariju, ki so ga zagovarjali predvsem Demosovi vodilni pravni strokovnjaki dr. Bučar, dr. Jambrek in drugi; torej scenariju osamosvojitve s sprejemom in razglasitvijo nove slovenske ustave v primernem trenutku. Tedaj sem podpisani po naključnem pogovoru z nekaterimi pomembnimi pravniki, s katerimi smo sodelovali v razpravah o vprašanih v zvezi z ustavo, pripravil in nekoliko na svojo roko predlagal, najprej seveda v SDZ, sprejetje Deklaracije o suverenosti Slovenije. Njen namen je bil po eni strani razglasiti suverenost Slovenije in hkrati vendarle odložiti sam akt dejanskega izstopa iz SFRJ oziroma združitve z drugimi konstitutivnimi subjekti Jugoslavije na nekoliko poznejši datum, ko naj bi dejansko sprejeli novo ustavo. Pot do sprejema predloga je bila dokaj težka, saj je naletel na skoraj toliko nasprotovanja v Demosu kot pri opoziciji. Potrebno je bilo zelo strpno usklajevanje. Najprej z Liberalci, da so sploh privolili v to, da njihov predlog ne gre v obravnavo, saj bi ga bilo verjetno treba zavrniti, in da bomo kolikor je bilo mogoče dodelali predlog Deklaracije o suverenosti. Nato je sledilo prepričevanje drugih skeptikov v Demosu in usklajevanje z opozicijo. Naposled, 2. julija 1990, je bila Deklaracija o suverenosti sprejeta in naletela je tudi na dokaj ugoden odmev v javnosti. Morda celo lahko rečemo, da je izzvala neke vrste olajšanje pri tistih, ki so že nestrpno pričakovali, kdaj bo "nova oblast" končno začela izpolnjevati svoje obljube. Po eni strani je deklaracija nedvoumno napovedala, da ima Slovenija v skladu s pravico do samoodločbe namen postati neodvisna država, kar je zadovoljilo Demos, po drugi strani pa je pravzaprav predpisala ali vsaj napovedala postopek osamosvajanja s sprejemom ustave v največ letu dni. V tem je videla svojo priložnost za enakopravno sodelovanje tudi opozicija. Tako je deklaracija prispevala k ohranjanju kočljivega ravnovesja, brez katerega, kot rečeno, najbrž ne bi bilo mogoče izpeljati osamosvojitve, vsaj tako prepričljivo ne, kot nam jo je uspelo izpeljati.

Podobna zgodba, v javnosti znana predvsem kot zgodba o iskanju kompromisa o potrebni večini, se je ponovila pri odločanju o plebiscitu. Najprej so ga predlagali socialisti, vendar je njihov predlog Demos sprva zavračal in vztrajal pri odločitvi, da se bo Slovenija osamosvojila z razglasitvijo nove slovenske ustave. Pobuda o razpisu plebiscita je stvarno težo dobila šele, ko jo je kot svoj predlog predstavil Demos po posvetu svojega poslanskega kluba v Poljčah 9. novembra 1990. Odločitev, da se Demos odpove prvotnemu scenariju osamosvajanja, je bila sprejeta po predstavitvi predloga dela članov vodstva koalicije in njihovih svetovalcev, ki je tudi na posvetu najprej povzročil precejšnji pretres in polemično razpravo. Zlasti nekateri vidnejši člani strank Demosa, ki so kot člani vlade ali vodstva skupščine in člani njenih

delovnih teles delovali v skladu z dotedanjo zamisljivo osamosvajanja, so v novem predlogu videli izraz nezaupanja v njihova prizadevanja ali celo metanje polen pod noge in dodatno povzročanje težav. Nenadna odločitev za plebiscit naj bi povzročila težave predvsem pri vzdrževanju in nadaljnjem navezovanju mednarodnih odnosov, ki jih je nova slovenska oblast začela vzpostavljati takoj po aprilskih volitvah, pri čemer si je prizadevala predvsem za to, da sčasoma pridobi čim več zaveznikov in zagovornikov postopne osamosvojitve Slovenije. Potrebna je bila precej dolga in burna razprava in tudi nekaj usklajevanj stališč v ožjih krogih, preden se je Demos tistega dne v Poljčah v celoti uskladil in lahko sporočil svojo odločitev javnosti.

Opozicija se je na njegovo enostransko odločitev odzvala z zamero in očitki, češ da si Demos ne bi smel privoščiti, da o tako pomembnih vprašanjih odloča sam, ne da bi vsaj skušal doseči soglasje celotnega političnega spektra. Obenem je zelo hitro postavila svoje pogoje za soglasje s predlogom Demosa, ki se je tudi vse bolj zavedal, da ne bo dobro, če bo prisiljen sam sprejeti formalno odločitev o razpisu plebiscita v republiški skupščini in če bomo pred plebiscitom priča odprtemu spopadu in morebiti celo popolnemu razkolu v slovenski politiki. Toda opozicija je postavljala zahteve, ki so bile za večino v Demosu zelo težko sprejemljive ali celo nesprejemljive. Zahtevala je absolutno večino; da se torej glasovanja udeleži več kot 50 odstotkov upravičenih volivcev in da tudi večina vseh volivcev glasuje za osamosvojitvev. Zahtevala je tudi odložitev glasovanja, češ da čas preprosto še ni primeren, in spremembo vsebine odločitve, o kateri naj bi volivci glasovali, in sicer tako, da pozitiven izid glasovanja še ne pomeni dejanja osamosvojitve, temveč mandat skupščini in izvršnemu svetu ("vladi"), da v določenem času pripravita vse potrebno za izvedbo dejanj dejanske osamosvojitve. Razlogi za te zahteve so bili v resnici tehtni, četudi jih je bilo tedaj mogoče razumeti tudi kot zavlačevanje in oteževanje položaja. Toda dejstvo je, da bi bila odločitev lahko za marsikoga oporečna, če bi jo pravzaprav sprejela manjšina volivcev, in da bi tudi dejansko bilo težko zagotoviti vse potrebno za osamosvojitvev in resnično delovanje nove države v nekaj tednih do plebiscita, katerega izvedbo je Demos predvidel v decembru 1990.

Vse razprave v skupščini, kakršenkoli je bil formalni razlog zanje, so potekale v znamenju polemik o navedenih vprašanjih. Že v ponedeljek, 12. novembra, je bil na seji skupščinske komisije za vprašanja mladih v Sloveniji in nato še na seji komisije za odnose in skupne interese v Jugoslaviji pravi vihar in predstavniki strank Demosa so morali braniti in celo opravičevati tri dni pred tem sprejeti Demosov sklep pred očitki o politični kratkovidnosti in netaktosti. Sledila so pogajanja, ki so formalno potekala zlasti v okviru skupščinske komisije za ustavna vprašanja, neformalno pa tudi na številnih drugih sestankih; od sestankov političnega vrha pri predsedniku republiškega predsedstva Mišanu Kučanu do številnih sestankov vodstev različnih strank, raznih ad hoc usklajevalnih sestankov ipd. Na seji že omenjene komisije za ustavna vprašanja je 21. novembra prišlo v razpravi o osnutku zakona o plebiscitu do

skoraj dokončnega razdora in brezizhodnega položaja zaradi zahtev SDP (nekdanje ZKS), ki jih člani komisije iz strank Demosa nikakor niso mogli sprejeti. Na predlog podpisanega je bil nato sklican posebni sestanek predstavnikov poslanskih skupin strank Demosa pri predsedniku skupščine dr. Bučarju, na katerem je bil sprejet sklep o nekoliko bolj popustljivem stališču, ki je omogočil nadaljevanje razprav o osnutku zakona. To pa je omogočilo, da je naposled tudi skupščina sprejela sklep o potrebnosti plebiscita. Še istega dne pa je zaradi zapletov v razpravah o prevzemu vseh zadev v zvezi z nabori in o ugovoru vesti ZSMS Liberalna stranka (prej ZSMS) zagrozila, da ne bo podprla plebiscita. Najtežje so bile razprave o potrebnih večini za veljavno odločitev volivcev. Še posebno zato, ker zlasti v Demosu nismo imeli na voljo zares verodostojnih podatkov o sestavi volilnega telesa. Tako je bil, denimo, med poslance strank Demosa nekako vržen podatek, da se samo 62 odstotkov volivcev v Sloveniji tudi dejansko izreka, da so Slovenci, kar okrog 30 odstotkov pa naj jih ne bi bilo pripravljenih jasno povedati, kaj so, in Demos se je tedaj pač bal, kako bi se utegnili odločiti takšni volivci, še zlasti če ne bi bilo sprejeto soglasje z drugimi strankami. V nedeljo, 25. novembra, zvečer so predsedniki parlamentarnih strank na sestanku pri predsedniku predsedstva Milanu Kučanu dosegli soglasje o vseh bistvenih vprašanjih v zvezi z zakonom o plebiscitu, a že naslednji dan je na sestanku predstavnikov poslanskih skupin prišlo do poseganja v doseženi sporazum in naposled do odločitev, ki niso bile povsem skladne z zahtevami izvršnega sveta ("vlade"), kar je povzročilo precej hude krvi in očitkov znotraj Demosa, ker so pač predstavniki strank Demosa to dopustili.

Kakorkoli že, naposled je vendarle na osnovi doseženih kompromisov, pri čemer je vsakdo nekoliko popustil in tudi nekaj dosegel, prevladalo stališče, da je plebiscit najboljša mogoča rešitev in da bo plebiscit s pričakovano odločitvijo pomenil najboljšo osnovo za nadaljnje dejavnosti do dejanske osamosvojitve, predvsem pa bo omogočil nesporno legitimnost prizadevanj slovenske politike. Kot vemo, je izjemno visoka stopnja soglasja ljudstva, izkazana ob glasovanju, to še posebej potrdila.

Izkazalo se je, da dejanja naroda, ki z osamosvojitvijo in ustanovitvijo svoje države postane nacija, ne morejo biti v celoti uspešna, če ni doseženo soglasje vseh političnih sil o vseh glavnih nacionalnih temah. Šele pod tem pogojem je res mogoče zagotoviti legalnost vseh postopkov in legitimnost odločitev. V Sloveniji je bila doseženo zelo visoko soglasje, četudi z dokajšnjimi napori. Vendar je nekaj vprašanj iz preteklosti ostalo nerešenih, pri čemer se ne želim izrekati, ali so ostala nerešena iz opravičljivih razlogov ali ne. Ta vprašanja še danes bremenijo odnose med ljudmi in posameznimi političnimi skupinami znotraj naroda in pogosto ima to posledice tudi za odnos do osamosvojitve.

Ne glede na povedano pa je treba ugotoviti, da je v Sloveniji v letih 1990 in 1991 politika prvič v zgodovini zmogla postati nacionalna politika in doseči soglasje o temeljnih ciljih v danem zgodovinskem trenutku. Pri tem ni šlo za nacionalistično

politiko. Pojem nacionalna politika uporabljam kot oznako dosežene stopnje kakovosti politike, ki je sposobna videti celoto interesov in potreb vseh ali vsaj velike večine državljanov in naroda kot skupnosti ter dati prednost tem skupnim interesom in potrebam pred morebitnimi drugačnimi interesi manjših skupin (svojih volivcev) ali pred interesi, ki bi bili izbrani po kakršnemkoli ideološkem ključu. Tega slovenska politika dotlej še nikoli ni dosegla in tudi danes, kot se zdi, takšno soglasje o najpomembnejših vprašanih manjka.

THE DELICATE BALANCE IN 1990

Anton PERŠAK

Academy of Theatre, Radio, Film and Television, SI-1000 Ljubljana, Nazorjeva 3

e-mail: tone.persak@siol.net

SUMMARY

In writings about the events which brought about the independence of Slovenia, we can often find assessments or at least guesses concerning what the most important events were and when they took place. This is typical of articles which are not explicitly based on expert knowledge and are written for political reasons. All this is partly connected with the efforts of political parties or individual politicians as well as individual groups from the sphere of civilian society, who wish to more or less honestly seize the important or even most important merits for the act of achieving an independent Slovenia. In connection to this I wish to focus on political events in 1990, which mostly, with the exception of the plebiscite, remain a kind of blank zone in the understanding of the process of the attainment of independence. The majority of assessments of the year can be summed up in the description that the time from the elections taking place in spring-won on the one hand surprisingly but convincingly, on the other unconvincingly (because it did not get the majority in the Assembly of United Labour in the republic's parliament) by the DEMOS coalition-was in fact a time of stagnation until the decision for the plebiscite was made.

In my view, more attention should be given the year 1990, for Slovene politics proved, in spite of apparent steps in the wrong direction, mistakes, distrust between political parties, and difficult situations and rows, that it was highly capable of reaching useful compromises and establishing a dialogue in the search for balance between individual and common interests. Not recognizing that period, viewing 1990 simply as a year of stagnation, insignificant in comparison to 1991, the year of the ten-day-war and efforts for international recognition, is unacceptable.

The results of the elections in the Republic of Slovenia's Assembly, despite the success of the DEMOS coalition, to some extent jeopardised the plans for attaining independence, which were the focal point of the election program of this, according to European standards, unusual coalition, which joined (new) political alliances, who, at least with their names, covered the whole political spectrum from left to right. These plans were not endangered so much by the fact that SDP (today's Zdražena lista) and also ZSMS (predecessor of today's LDS) did not agree with the program for attaining independence or did not realise it was urgent, rather were the result of impatience on the part of the two sides (DEMOS on one, parties from former political organisations on the other).

This impatience could have disabled the dialogue on the urgency of the attainment of independence and caused the two parties to congeal in their positions, which would have rendered impossible the co-operation necessary for the successful realisation of the program. In case DEMOS had the majority in The Assembly of United Labour, some radical decisions, which were suggested and discussed within DEMOS (purges, banning of any ownership transformations of enterprises, declaration on independence, declaration on reconciliation or condemnation of the old system, etc.) might have been accepted in the assembly and divided the Slovene political community to the extent that the dialogue could not be re-established and positive decisions could not be made, despite the most important topic, independence. This at first glimpse impossible situation for DEMOS, which upon two gatherings of the assembly had the majority, while on the third the descendant parties of former political organisations had the majority, somehow emerged as a lucky circumstance which forced the parties and their leaders into co-operation and dialogue. Both sides had to continually strive to find and maintain a kind of balance, co-operating in ceaselessly renouncing excessively biased suggestions and interests, enabling them to agree to necessary compromises. This effectively enabled the plan for attaining independence to develop in the appropriate direction, which eventually resulted in an extremely high degree of support and consent by the citizens.

On the other hand, this situation itself, and the reaction of different parties (included in DEMOS) and individual leaders of DEMOS to the complicated situation, contributed to the eventual formation of two opposite aspirations: on the one hand, the drive for unification and an even firmer coalition based upon more or less conservative (Christian democratic) ideological suppositions; on the other an increasingly obvious separation between the conservative group, which was rather attached to the tradition of Domobranci (militiamen) and the church, and the more liberal and intellectually stronger, though smaller, part of DEMOS (a large part of SDZ, a part of Zeleni and individuals in other parties).

Within all this tumult it was necessary to maintain balance between the differently oriented currents and strive not to forget the two most important goals: the

attainment of independence and the strengthening and legal establishment of the newly born democracy. The balance was very difficult to achieve and even more difficult to protect.

Key words: slovene politics, political parties, Demos, elections, 1990, independence of Slovenia